# अथ तृतीयः पटलः।

**अथ प्रतिष्ठापितदेवताना-**
**मासां सपर्याऽप्यभिधीयतेऽद्य।**
**तत्रादितो मूलमनून् सहाङ्गैः**
**षडध्वनो न्यासमपि ब्रवीमि ।। १ ।।**

अथ पूजाप्रतिपादनाय तृतीयपटलमारभते – अथेति। प्रतिष्ठापितदेवतानामासां अद्य इदानीं सपर्याऽप्यभिधीयते। तत्र पूजाभिधाने आदितो मूलमनून् अङ्गैः सह षडध्वनो न्यासमपि ब्रवीमि।

**तारो नतिर्ब्रह्मणि नाम च स्वं**
**चतुर्थ्युपेतं मनुरेष मूलम्।**
**तत्सन्नतेः प्राग् यदि नागवर्ण-**
**स्तत्सन्नमोऽन्तस्त्वयमर्कवर्णः ।। २ ।।**

तत्र ब्रह्मणि प्रथमं तारः ततो नतिः पुनश्चतुर्थ्येकवचनोपेतं ब्रह्मणे इति स्वं नाम, एष मनुः मूलं भवति। नतेः प्राक् तत्सदिति यदि भवति तदा नागवर्णोऽष्टाक्षरः। अयमष्टाक्षरस्तु तत्सन्नमोऽन्तः अर्कवर्णो द्वादशाक्षरः।

**वर्णैः षडङ्गानि दृगन्तिमानि**
**षडक्षरस्योदरपृष्ठवन्ति।**
**अष्टाक्षरस्य द्विषडक्षरस्य**
**पदैः षडाख्यानि समुज्वलानि ।। ३ ।।**

षडक्षरस्य वर्णैर्दृगन्तिमानि षडङ्गानि अष्टाक्षरस्योदरपृष्ठयुक्तानि द्विषडक्षरस्य पदैर्नेत्रान्तिमानि षडङ्गानि सर्वाणि तान्याख्याजातिसंयुक्तानि च भवन्ति।

**प्रजापतिर्ऋषिः पङ्क्तिश्छन्दो ब्रह्मा च देवता।**
**षडर्णस्याथ गायत्रीश्च्छन्द उत्तरयोर्मतम् ॥ ४॥**

षडक्षरस्य प्रजापत्यादयः ऋष्याद्याः; इतरयोस्तु गायत्र्येव छन्दो मतं स्यात्। ह्रां ह्रीं सः स्यात्।

**तारो वियत् सानलदीर्घबिन्दु-**
**शक्तीरवौ सस्वपदं च ङेऽन्तम्।**
**नतिश्च मूलं नववर्ण एषः**
**भङ्क्त्वाऽऽहुरब्ध्यर्णमथाङ्गवर्णम् ॥ ५॥**

रवौ तारः सानलदीर्घबिन्दुः रेफाकारबिन्दुयुतं वियत् ह्रामित्यर्थः। शक्तिर्भुवनेशी स इति स्वरूपं ङेन्तं स्वपदं रवये इति नतिर्नम इति नवार्णो मूलमन्त्रः। भङ्क्त्वा विभज्य ओं ह्रां ह्रीं सः इति अब्धिवर्णः चतुरक्षरमूलं, ओं रवये नम इत्यङ्गवर्णः मूलं च आहुरित्यनेन षडक्षरपूरणाच्च प्रणवादित्वं सूचितम्।

**शक्तेः षडङ्गानि युगाक्षरस्य**
**ङेऽन्तस्वनाम्ना सहितानि तानि।**
**नवाक्षरस्याथ षडक्षरस्य**
**स्वैरक्षरैर्बिन्दुयुतैः क्रमेण ॥ ६॥**

युगाक्षरस्य चतुरक्षरस्य शक्तेः षडङ्गान्येवाङ्गानि। नवाक्षरस्य ङेन्तस्वनाम्ना सहितानि ओं ह्रां रवये हृदयाय नमः इत्यादीनि। तान्यङ्गानि षडक्षरस्य बिन्दुयुतैः स्वैरक्षरैः क्रमात् षडङ्गानि।

**ऋषिर्ब्रह्मा भृगुर्वा स्याद् गायत्रीच्छन्द ईरितः।**
**षडक्षरस्य पङ्क्तिर्वा स्वयं सूर्यश्च देवता ।। ७।।**

ऋष्यादीन्याह – ऋषिरिति। षडक्षरस्य पङ्क्तिर्वा छन्दः।

**तारो निजादिर्धनदे सरेफ-**
**स्त्रिरुद्रविश्वस्वरबिन्दुयुक्तः।**
**बीजत्रयं स्यान्निजनाम ङेऽन्तं**
**नतिश्च मूलं दशवर्ण एषः ।। ८।।**

धनदे तारः पुनर्निजादिर्धकारः सरेफो रेफयुक्तः त्रिरुद्रविश्वस्वरबिन्दुयुक्तः तृतीयेनैकादशेन त्रयोदशेन स्वरेण प्रत्येकं बिन्दुना च युक्तः ध्रिं ध्रें ध्रों इति बीजत्रयं पुनर्ङेन्तं निजनाम धनदायेति नतिश्च। एष दशवर्णो मूलम्।

**पदैरस्य षडङ्गानि स्यादृषिर्नलकूवरः।**
**छन्दो गायत्र्यथैतस्य धनदो देवता स्मृतः ।। ९।।**

ऋष्यादिकमाह – पदैरिति।

**कृष्णे ध्रुवः स्वनामाथ चतुर्थ्यन्तं नतिः क्रमात्।**
**षडर्णोऽर्णैः षडङ्गानि सप्तार्णः कामबीजयुक् ।। १०।।**

कृष्णे ध्रुवः। अथ चतुर्थ्यन्तं स्वनाम कृष्णायेति। पुनर्नतिः इति षडर्णः। अत्र अर्णैः षडङ्गानि ध्रुवानन्तरं क्लीमिति कामबीजयुगयमेव सप्तार्णः।

**नामेह गोविन्दपदं गोपीजनपदं तु वा।**
**वल्लभान्तं नारदोऽस्य गायत्यृष्यादयः स्वयम् ।। ११।।**

इह नाम कृष्णस्थाने गोविन्दपदं वा। तत्र ओं क्लीं गोविन्दाय नम इत्यष्टार्णः। कृष्णस्थाने वल्लभान्तं गोपीजनपदं वा। ओं क्लीं गोपीजनवल्लभाय नम इति द्वादशार्ण इत्यर्थः। नारदाद्या ऋष्यादयः।

**स्वाख्या ङेन्ता सरस्वत्यां नतिर्मूलं षडक्षरैः।**
**अङ्गानि कण्वो गायत्री स्वयमृष्यादयः क्रमात् ॥ १२॥**

सरस्वत्यां ङेऽन्ता स्वाख्या नतिश्चमूलम्। ओं सरस्वत्यै नम इति। सकाराद्यैः षडक्षरैरङ्गानि कण्वादय ऋष्याद्याः।

**स्वाख्या बिन्दुमती बीजं बीजैस्त्वङ्गानि षड्च्छ्रियः।**
**भृगुर्निचृच्छ्रीर्ऋष्याद्याः सन्ति मूलान्तराण्यपि ॥ १३॥**

श्रियो बिन्दुमती स्वाख्या श्रीं नतिर्बीजं मूलं तस्य श्रामित्यादिदीर्धैः षडङ्गानि तस्य भृग्वादय ऋष्याद्याः। तस्याः श्रियो मूलान्तराण्यपि सन्ति कमलवासिन्याद्याः।

**शक्तिर्मूलं षडङ्गानि दीर्घैः शक्तिर्ऋषिर्भवेत्।**
**देवता भुवनाधीशा गौर्यां गायत्र्यपीतरत् ॥ १४॥**

**उमोमे प्रणवो द्वेधा ङेऽन्ता स्वाख्या नमोऽन्विता।**
**पञ्चार्णोऽथ शिवाशब्दो नत्यादिर्ङेऽन्वितस्तथा ॥ १५॥**

गौर्यां शक्तिबीजं मूलं शक्त्याद्या ऋष्यादयः। तत्र उमोमे उमा ओं इति द्वेघा प्रणवः स्यात्। ङेन्ता नमोन्विता स्वाख्या 'उमायै नम' इति, ओं हाम् उमादेव्यै नम इत्यष्टाक्षरोऽपि मूलम्। तथा 'गौरीप्रश्ने' –

"तारादिव्योम सानन्तं सबिन्दू पञ्चमं पुनः।
उद्धरेदायुतं क्ष्वेळमत्रिमेकारसंयुतम्॥
इनेरसंयुतं तोयं नमोऽन्तं मूलमीरितम्।"

इति। नत्यादिङेन्वितशिवाशब्दश्च तथा पञ्चार्णः। 'नमः शिवायै' इत्यपि मूलमित्यर्थः। इत्येते पृथङ्मूलमन्त्राः।

**ज्येष्ठायामनलोनतालवलसत् खं बीजमूर्ध्वं ध्रुवा-**
**दूर्ध्वं च प्रणतेश्चतुर्थ्युपगतं सर्वादिरिङ्गापदम्।**

**मूलं स्याद् वसुवर्णमर्णविहिताष्टाङ्गं कलिः स्यादृषि-**
**र्गायत्री स्वयमप्युतेतरदिह स्वं नाम्नि मूलान्तरम् ।। १६ ।।**

ज्येष्ठायां ध्रुवादूर्ध्वम्, अनलोनतालवलसत्खम् अनलो रेफः ऊनता ऊकारः लवो बिन्दु खं हकारः। ह्रूमिति बीजमित्यर्थः। पुनः प्रणतेर्नमस्कारादूर्ध्वं चतुर्थ्युपगतं चतुर्थ्येकवचनसहितं सर्वादि सर्वशब्दादिभूतं रिङ्गापदम् 'ओं ह्रूं नमः सर्वरिङ्गायै' इति वसुवर्णमूलं स्यात्। अर्णविहिताष्टाङ्गं च स्यात्। कलिः ऋषिः स्यात्। गायत्री छन्दः स्वयं ज्येष्टा चेतरत् देवता च। इह नाम्नि स्वं ज्येष्ठापदं यदि तदा मूलान्तरम्।

**बालादिशक्तिं निजनाम ङेऽन्तं**
**नतिर्दशार्णास्त्विह भद्रकाल्याम्।**
**शक्त्युत्थदीर्घैर्निजभादिवर्णैः**
**सहाङ्गषट्कं विदधीत चास्य ।। १७ ।।**

भद्रकाल्यां बालादिशक्तिः 'ऐं क्लीं सौः ह्रीम्' इति। ङेन्तं निजनाम भद्रकाल्ये इति, नतिश्च। एष दशार्णो मूलमन्त्रः। इह मन्त्रे शक्त्युत्थदीर्घैः ह्रां ह्रीमित्यादिभिर्निजभादिवर्णैर्निजैर्भद्रकाल्यै नम इति षड्भिरक्षरैश्च सहाङ्गषट्कं विदधीत।

**शक्तेरिहोर्ध्वं भमिति स्वबीजं**
**न चास्ति बाला ध्रुववान्नवार्णः।**
**ऋष्यादयश्चेश्वरपङ्क्तिशक्ति-**
**भैरव्य उक्ता मतिमद्भिरस्य ।। १८ ।।**

इह मन्त्रे शक्तेरूर्ध्वं भमिति स्वबीजमस्तिचेत् न च बाला स्यात्। ध्रुववांश्च अयं नवार्णो मन्त्रः। अत्र मन्त्रद्वयस्येश्वरः पङ्क्तिः शक्तिभैरवी च ऋष्याद्या उक्ताः।

**तारं स्वबीजं नतिपश्चिमं तु**
**स्वनाम ङेऽन्तं क्रमतः स्वमूलम्।**
**स्याद् वीरभद्रादिषु दीर्घभाजा**
**बीजेन चाङ्गानि पुनः षडेषाम् ।। १९।।**

वीरभद्रादिषु मातृषु तारं स्वबीजं ङेन्तं नतिपश्चिमम् स्वनाम'क्रमत' 'ओं वीरभद्राय नम' इत्यादि स्वस्वमूलं स्यात्। एषां पुनर्दीर्घभाजास्वस्वबीजेन चाङ्गानि।

**वीरे गणेशे च निजादिवर्णो**
**बीजं ध्रुवादिस्त्वथ विर्विषं द्विः।**
**नभश्चतुर्मातृषु विश्वभूमि-**
**द्व्यर्केशविश्वाङ्गकलान्वितानि ।। २०।।**

वीरे गणेशे च निजादिवर्णः। वीं गं इति बीजम्। अथ तु विः विकारः विषम् मकारः द्विः द्वयोश्चतुर्मातृषु नभः हकारः एतानि वर्णानि क्रमाद् विश्वभूमिद्व्यर्केशविश्वाङ्गकलान्वितानि। विश्वं त्रयोदशी भूमिः प्रथमा द्विः द्वितीया अर्को द्वादशी ईश एकादशी विश्वं त्रयोदशी अङ्गं षष्ठि एताभिः कलाभिरन्वितानि व्यों मं मां हैं हें हों हूम् इति ब्रह्माण्यादीनां बीजानि। ध्रुवादीत्युक्त अनुवाद एव।

**ऋष्याद्यास्त्वीश्वरो गायत्र्येषां ज्ञेया स्वयं स्वयम्।**
**स्वं स्वं नाम चतुर्थ्यन्तमेषामङ्गेषु योजयेत् ।। २१।।**

एषां ईश्वरो गायत्री। स्वयं स्वयं च ऋष्याद्याः अङ्गेषु बीजान्तं चतुर्थ्यन्तं स्वं स्वं नाम च *योज्यन्ते आचार्यैः। ओं वां वीरभद्राय हृदयाय नमः इत्याद्या इत्यर्थः।



* 'योजयेत्' इति मूले दृश्यते।

**संवर्तश्चन्द्रदस्रेशमनुस्वरविकल्पितः।**
**ध्रुवादिः क्षेत्रपाले स्यान्मूलं ङेन्ताभिधा नतिः ।। २२।।**

क्षेत्रपाले ध्रुवादिः। संवर्तः क्षकारः चन्द्रदस्रेशमनुस्वरविकल्पितः चन्द्र आद्यः, दस्रो द्वितीयः, ईश एकादशः, मनुश्चतुर्दशः एतैः स्वरैः कृतः विकल्पः एषामन्यतम इत्यर्थः। ङेन्ताभिधा नतिश्च क्षं क्षेत्रपालाय नमः। अत्र क्षामिति वा क्षेमिति वा क्षोमिति वा बीजम्। अस्य बीजोत्थदीर्घैरङ्गानि। वटुकाद्या ऋष्यादयः।

**शिरोनेत्रास्यहृन्नाभिगुह्यजानुपदानि तु।**
**स्थानान्यष्टार्णमन्त्राणां वर्णन्यासे जनिक्रमात् ।। २३।।**

**बीजोत्थदीर्घैरङ्गानि षडस्य बटुकस्त्वृषिः।**
**गायत्रीच्छन्द उद्दिष्टं क्षेत्रपालश्च देवता ।। २४।।**

**सप्तार्णे हीयते नाभिर्नेत्रनाभि षडक्षरे।**
**मन्त्रे पञ्चाक्षरे नेत्रनाभिजानून्यपि क्रमात् ।। २५।।**

मन्त्राक्षरन्यासस्थानान्याह – शिर इति। अष्टार्णमन्त्राणां वर्णन्यासे जनिक्रमात् सृष्टिक्रमात् शिरआदिपदान्तान्यष्टस्थानानि। सप्तर्णे मन्त्रे नाभिः हीयते त्यज्यते। षडर्णे नेत्रनाभी हीयेते। पञ्चाक्षरे मन्त्रे नेत्रनाभिजानूनि हीयन्ते।

**नाभिहृन्मूर्धसु ततो मूर्ध्नि श्रोत्रे च लोचने।**
**मुखे घ्राणे करे पादे न्यासो दारुकविद्विषि ।। २६।।**

**ब्रह्मादीनां स्वगायत्र्य उपचाराणवः स्मृताः।**
**तेषां प्रसिद्धं सामान्यं विशेषस्तु पदत्रयम् ।। २७।।**

दारुकविद्विषि भद्रकाल्यां नाभिहृन्मूर्धसु बालाबीजानि। मूर्धादिषु सप्तसु

सप्तावशिष्टानि ब्रह्मादीनां सर्वेषां स्वस्वगायत्त्र्य उपचाराणवः। तेषां सामान्यं गायत्रीस्वरूपं प्रसिद्धम्। पदत्रयमेव विशेषः।

**हिरण्यगर्भोऽथ शतानन्दो ब्रह्मण्यथ स्वयम्।**
**धनाधिपो वैश्रवणो धनदेऽपि तथा स्वयम् ॥ २८॥**

**वागीश्वरी सरस्वत्यां ततो वाग्वादिनी स्वयम्।**
**सुभगाकामदायिन्यौ हैमवत्यां तु गौर्यपि ॥ २९॥**

**काल्यां रुद्रसुता शूलहस्ता कालीति च क्रमात्।**
**वीरभद्रादिगायत्त्र्य उत्सवे प्रथिताः स्मृताः ॥ ३०॥**

**भूर्लक्ष्मी भुव उग्री चाग्र्यायां स्वः कालकर्णिनी।**
**गायत्रीयं स्वबीजादिः तन्नो ज्येष्ठी प्रचोदयात् ॥ ३१॥**

पदत्रयाण्याह – हिरण्यगर्भ इत्यादि। ब्रह्मण्यथ स्वयमित्यादिषु तन्नो ब्रह्मा प्रचोदयाद् इत्यादि योजयेदित्यर्थः। वीरभद्रादिगायत्र्य उत्सवे प्रसिद्धाः। अग्र्यायां ज्येष्ठायाम् ओं ह्रूं भूर्लक्ष्म्यै भुव उग्र्यै विद्महे स्वः कालकर्णिन्यै धीमहे तन्नो ज्येष्ठी प्रचोदयात्। इयं गायत्रीत्यर्थः। इह सूर्यकृष्णश्रीक्षेत्रपालानां गायत्र्योऽन्वेष्याः।

**ब्रह्मादीनां मन्त्रभेदानपि वच्मीह कांश्चन।**
**ब्रह्मा प्रजापतिः कस्य परमेष्ठी हिरण्यतः ॥ ३२॥**

अथ ब्रह्मादीनां कांश्चन मन्त्रभेदान् वच्मि तानाह – ब्रह्मेति। कस्य ब्रह्मणः ब्रह्माद्याः षडाह्वयानि। हिरण्यतो गर्भः हिरण्यगर्भः।

**गर्भश्चतुर्मुखश्च स्युः स्वयम्भूराह्वयानि षट्।**
**न्यासे होमे च योज्यानि तारनत्यादियोगतः ॥ ३३॥**



**नमः सकलरूपाय निष्कलायोभयात्मने।**

**ब्रह्मणे वेदगर्भाय शान्ताय परमात्मने ।। ३४।।**

तारनत्यादियोगः सामान्येन सर्वत्र ग्राह्यः। मन्त्रान्तरं लिखति – नमः सकलेति।

**आदित्यः सूर्यभान् च सहस्रकिरणो रवौ।**
**मार्ताण्डो द्वादश ज्योतीरूपोऽपि च दिवाकरः ।। ३५।।**

**नामान्यंशुपतिर्विष्णुस्तारादीनि रविः शिवः।**
**ज्योतिर्मयो नमोऽन्तानि न्यासहोमादिषु क्रमात् ।। ३६।।**

रवेर्न्यासहोमाद्यर्थं द्वादशनामानि पठति – आदित्य इति।

**तारः षष्ठे चतुर्थं तु षष्ठस्वरविषान्वितम्।**
**कुबेराय नतिर्मूलमपरं नरधर्मणः ।। ३७।।**

नरधर्मणो वैश्रवणस्य मूलान्तरमुद्धरति – तार इति। षष्ठे वर्गे चतुर्थो भकारः। षष्ठस्वर ऊकारः। विषं मकारः। कुबेरायेति नतिश्च। 'वैश्रवणकल्पे' – भूयो बीजतारसमन्वितमित्युक्तत्वान्नत्यन्तेऽपि बीजतारं योज्यम्। ओं भूं कुवेराय नमः भूम् ओम् इति मन्त्र इत्यर्थः। मन्त्रान्तरं लिखति – ओं श्रीमित्यादि।

**ओं श्रीं धनद वैश्रवण शङ्खपद्मनिधिनाथ अवतर मे स्वर्णं बहु प्रयच्छ स्वाहा।**

**कृष्णश्च वासुदेवश्च ततो नारायणः परः।**
**देवकीनन्दनश्चापि यदुश्रेष्ठस्तु पञ्चमः ।। ३८।।**

**वार्ष्णेयश्चासुराक्रान्तभागहारी यथाक्रमम्।**
**धर्मसंस्थापको न्यस्येत् कृष्णाष्टकमिदं स्मृतम् ।। ३९।।**



कृष्णाष्टकं पठति – कृष्णश्चेति।

**तारनत्यन्वितं न्यासस्त्वष्टस्थानेषु कीर्तितः।**
**श्रीश्च वागीश्वरी कान्तिः क्रियाशक्तिर्विभूतयः ।। ४० ।।**

**इच्छा प्रीती रतिर्माया श्रियो धीर्महिमा द्विषट्।**
**एता द्विठान्ता होमे स्युस्ताराद्या नतिसंयुताः ।। ४१ ।।**

**न्यस्येदलिककुक्ष्योर्हृत्कण्ठयोर्दक्षिणे पुनः।**
**पार्श्वांसकन्धरेष्वेवं वामे पृष्ठेऽपि च क्रमात् ।। ४२ ।।**

तारनत्यन्वितमिति चतुर्थ्या अप्युपलक्षणम्। अष्टस्थानेषु पूर्वोक्तेषु न्यासः कार्यः। श्रियो द्वादशनामान्याह श्चीश्चेति। द्विषट् द्वादादशनामन्यासस्थानमाह - न्यस्येदिति। वैष्णवोक्तकेशवादिन्यासस्थानोष्वित्यर्थः। पृष्ठेऽपि चेति। पृष्ठे ककुदि चेत्यर्थः।

**उमादेवी च गौरी च सती तुर्या शिवा भवेत्।**
**रुद्राणी पार्वती चाथ भवानी विश्वसम्भवा ।। ४३ ।।**

**शिवशक्तिः स्कन्दमाता गौर्यां नामानि वै दश।**
**एभिर्होमोऽधिवासेऽस्याः स्तुतिपूजाद्यपि स्मृतम् ।। ४४ ।।**

गौर्यां द्वादश नामान्याह उमादेवीति। तदेकमेव नाम, तुर्या चतुर्थी शिवा भवेत्। एभिरधिवासहोमादिः स्यात्।

**ज्येष्ठी कलिपत्नी कलिहृदया मूलादिकेश्यथ च कुम्भी।**
**कृष्णा ज्येष्ठाख्याः कृष्णपिङ्गलाथ क्रिया ह्रीया च नव ।। ४५ ।।**

ज्येष्ठायां नव नामान्याह – ज्येष्ठीति। ज्येष्ठाख्याः ज्येष्ठाया आख्याः नामानीत्यर्थः।



**तारः शक्तिरथ प्लीं फें नामविद्येथ जुंनतिः।**

**मातृणां मनवः सप्त द्विठान्ता बलिहोमयोः ।। ४६ ।।**

बलिहोमार्थं मातृणां सप्तमन्त्रानाह – तार इति। तारः शक्तिः प्लीं फेमिति बीजानामन्ते स्वस्वनाम पुनर्विद्ये जुमिति नतिश्च सप्त मनवः। 'ओं ह्रीं प्लीं फें ब्रह्माणी विद्येजुं नम' इत्याद्या इत्यर्थः।

**स्वनाम्नैव बलिर्देयो वीरभद्रगणेशयोः।**
**मालामन्त्रं तु वक्ष्यामि बलिपूजादिषूचितम् ।। ४७ ।।**

वीरभद्रगणेशयोः स्वस्वनाम्नैव बलिर्देयः। मालामन्त्रं लिखति – 'ओम् आकाशमातृभ्य' इत्यादि।

**ओमाकाशमातृभ्यः सर्वकामार्थसाधनीभ्योऽजरामरीभ्यः सर्वोपरिवर्तिनीभ्यः सर्वसत्त्ववशङ्करीभ्यः सर्वकर्मप्रवर्तनीभ्यः सर्वमातृभ्यः सर्वमातृगणेभ्यः स्वाहा।**

**मोदप्रमोदहंसाः सामगसत्यौ च पञ्च विश्वसृजि।**
**परमसुखसप्रभूतविमलसारा दिनकरे समाराध्यः ।। ४८ ।।**

**वैश्रवणकुबेरधनदमहाबला राजपदयुगधिराजः।**
**यक्षपतावथ कृष्णे विष्णूक्ता वासुदेवाद्याः ।। ४९ ।।**

**सरस्वत्यथ वागीश्वर्यथ वाग्वादिनी क्रमात्।**
**वाग्देवी च सरस्वत्यां पञ्चमी सर्वमातृका ।। ५० ।।**

**श्रीरथजया सविजया स्यादजिता चापराजिता लक्ष्म्याम्।**
**ज्येष्ठायां परमेशा ततः क्रमात् सर्वलोकहृदयाद्याः ।। ५१ ।।**

**हृल्लेखा गगना रक्ता गिरिजायां करालिका।**
**महोच्छुष्मा च ता एव भद्रकाल्यां च कीर्तिताः ।। ५२ ।।**



ब्रह्मादिकाल्यन्तदेवतासु पञ्चमन्त्रान् क्रमात् पठति मोदप्रमोदेति।

राजपदयुगधिराज इति। राजाधिराजः। ज्येष्ठायां परमेशायां अन्ते सर्वलोकहृदयाद्याः तासु रत्नन्यासे लिखिताः।

**ब्रह्मतपनादिषु कलातत्त्वभुवनवर्णपदमन्त्राः।**
**गुर्वीरितया रीत्या प्रायो ज्ञेयाः षडध्वानः ।। ५३।।**

षडध्वन आह ब्रह्मतपनादिष्विति। गुर्वीरितया तन्त्रसमुच्चयोक्तया रीत्या कलातत्त्वभुवनवर्णपदमन्त्राः प्रायः षडध्वानो ज्ञेयाः।

**हौमादिबीजयोगिन्यः शान्त्यतीतादिकाः कलाः।**
**पञ्च कादिषु विन्यस्येत् कलाध्वा सकलेष्वयम् ।। ५४।।**

हौमादिबीजैः सह शान्त्यतीताद्याः पञ्च कलाः कादिषु विन्यस्येत्। अयं कलाध्वा।

**स्वपञ्चमूर्तियोगिन्यो ब्रह्मादिष्वन्ततः क्रमात्।**
**हौमादीनि निजैर्बीजैः कखाद्यैर्मिलितानि वा ।। ५५।।**

ब्रह्मादिषु शान्त्यतीतादीनामन्ततः क्रमात् स्वपञ्चमूर्तियोगिन्यः हौमादीनि बीजानि निजैर्निजैः कलाद्यैः पञ्चवर्णैर्युक्तानि वा स्युः। 'ओं हौं ओं शान्त्यतीतकलात्मने मोदाय नमः' इत्याद्या मन्त्रा इत्यर्थः।

**जीवप्राणादीनि तत्त्वानि सर्वे-**
**ष्वादित्ये शैवानि वा वाङ्मृडान्योः।**
**काल्यादिष्वप्यासु वा शक्तिमाये**
**विद्या पश्चात् पुंप्रकृत्यादिशेषम् ।। ५६।।**

सर्वेषु जीवप्राणादीनि पञ्चविंशतितत्त्वानि आदित्ये शैवानि षड्त्रिंशत्तत्त्वानि बाङ्मृडान्योः काळ्यादिष्वपि षड्त्रिंशद् वा। आसु सरस्वतीगौरीकाळीषु शक्तिमाये विद्या च पश्चात् पुंस्प्रकृत्यादिशेषश्चेत्यष्टाविंशतिस्तत्त्वानि वा।

**जीवादिष्विह मादीनि हृत्क्षादीनि शिवादिषु।**
**बीजान्यैं कामसौस्पर्शाः शक्त्यादिषु यथाक्रमम् ।। ५७।।**

जीवादिषु पञ्चविंशतितत्त्वेषु मादीनि मभादिकान्तानि बीजानि। शिवादिषु षट्त्रिंशत्तत्वेषु हृत्क्षादीनि हृत् प्रासादः। पुनः क्षादिकान्तानि। शक्त्यादिष्वष्टाविंशतितत्त्वेषु ऐं कामसौस्पर्शा ऐं क्लीं सौः मादिकान्ताः स्पर्शाश्च बीजानि।

**न्यस्येद् हृत्पुण्डरीकादि तत्त्वान्तेषु चतुष्टयम्।**
**पञ्चतत्त्वान्यपि लिपितत्त्वाणुन्याससम्भवे ।। ५८।।**

तत्त्वान्तेषु हृत्पुण्डरीकादि चतुष्टयं पञ्चतत्त्वान्यपि न्यस्येत्। लिपितत्त्वाणुन्याससम्भवेऽपि लिपितत्त्वमन्त्रन्याससम्भवेऽप्येवं तत्त्वानि न्यसेत्।

**कृष्णे हराविव निसुम्भजितीव लक्ष्म्यां**
**तत्त्वानि मन्मथजितीव परेषु पञ्च।**
**क्षेत्रज्ञखादिपदमेव षडर्णवर्ण-**
**संयोजितं शतघृताविति षड् तु तस्मिन् ।। ५९।।**

पञ्चतत्त्वान्याह – कृष्ण इति। कृष्णे हराविव विष्णाविव पञ्चतत्त्वानि। लक्ष्म्यां निसुम्भजितीव मन्मथजितीव शतधृतौ ब्रह्मणि षडर्णः वर्णकलासंयोजितं षडक्षरमन्त्रस्य षड्भिरक्षरैर्योजितं क्षेत्रज्ञखादिपदमेव क्षेत्रज्ञपदमाकाशादिपदानि च इति तस्मिन् षट् तत्त्वानि।

**स्वबीजान्यसमैरज्भिः श्रीदार्काग्न्यादिवाक्षु तु।**
**बीजानि पञ्चतत्त्वानां वा ग्राह्याणि बुधैरिह ।। ६०।।**

श्रीदार्काग्न्यादिवाक्षु वैश्रवणे सूर्ये ज्येष्ठाकाल्यादिषु सरस्वत्यां च पञ्चतत्त्वानामसमैरज्भिः सहितानि स्वस्वबीजानि बुधैर्ग्राह्याणि वा।

**दिवाकरादिषु त्रीणि ब्रह्मादिषु चतुर्दश।**
**भुवनानि गुरूद्दिष्टो न्यासोऽयं भुवनाह्वयः ॥ ६१ ॥**

दिवाकरादिषु शिवपक्षीयेषु त्रीणि भुवनानि ब्रह्मादिषु विष्णुपक्षीयेषु चतुर्दशभुवनानि। अयं भुवनाध्वन्यासो गुरूद्दिष्टस्तन्त्रसमुच्चयोक्त एव।

**न्यस्येत् काननवृत्तादौ केवलामेव मातृकाम्।**
**वर्णाध्वऽयं समुद्दिष्टो विरिञ्चमिहिरादिषु ॥ ६२ ॥**

विरिञ्चमिहिरादिषु सर्वेषु काननवृत्तादौ स्थाने यथोक्तप्रकारेण केवलामेव मातृकां न्यस्येत्। अयं वर्णाध्वा समुद्दिष्टः।

**के फालदेशे चिवुकण्ठनाभावूरुद्वये जानुपदद्वये च।**
**क्रमान्न्यसेत् स्वस्वजिनार्णजानि पदानि विद्वानुदितः पदाध्वा॥ ६३ ॥**

**गायत्र्या मुखमध्याङ्घ्रिष्वङ्घ्रीन् मूर्तीस्तु कादिषु।**
**न्यस्येन्मूलाक्षराङ्गदीन्येषोऽध्वा मन्त्रसंज्ञितः ॥ ६४ ॥**

**कास्यहृदन्धुपदेष्विह पञ्च सदृङ्नाभिजानुषु त्वष्ट।**
**सभ्रूमध्यगलेषु च दशमूर्तीरिति षडध्वक्लृप्तिरियम् ॥ ६५ ॥**

सर्वेषु पदाध्वनि स्वस्वगायत्र्याः अष्टौ पदानि मूर्धफलादिषु न्यसेदिति। मन्त्राध्वनि मुखमध्याङ्घ्रिषु गायत्र्यङ्घ्रीन् कादिषु मूलाक्षराङ्गादीनि च न्यसेत्। एष मन्त्राध्वा। मूर्तिन्यासे पञ्च मूर्तीः कास्यहृदन्धुपदेषु अष्टौ मूर्तीः सदृङ्नाभिजानुषु दश मूर्तीः सभ्रूमध्यगलेषु च न्यसेत्। इयं षडध्वक्लृप्तिः।

**गुर्वादिवन्दनकरास्त्रविशुद्धिताल-**
**त्रय्यादिकृद् ध्रुवयतासुरुदाहितात्मा।**
**लीनक्षमादिकृतशोषणपूर्विकानी-**

**तात्मा क्षमाद्युदयवृद्धिविभेदकृच्च ।। ६६ ।।**

**न्यस्येल्लिपीः कृतमनूदयतत्समीरा-**
**यामासनन्यसनमूर्त्यभिवाहनोऽथ।**
**दोर्न्यासदेहलिपितत्त्वनिजाणुवर्णा-**
**दिन्यासकृद् धिषणयार्च्य जपादि कुर्यात् ।। ६७ ।।**

इति मन्त्रोद्धारं षडध्वन्यासक्लृप्तिं चोक्त्वा पूजाङ्गतया स्वस्य मन्त्रदेवतायाः सकलीकरणं संक्षिपति गुर्वादीति। गुर्वादिवन्दनकरास्त्रविशुद्धितालत्रय्यादिकृद्भूत्वा गुर्वादिवन्दनं करयोरस्त्रेण विशुद्धिं तालत्रयादिकं च कृत्वेत्यर्थः। ध्रुवयतासुः प्रणवप्राणायामं च कृत्वोदाहितात्मा जीवात्मानमूर्ध्वतः परमात्मनि योजयित्वा लीनक्षमादिकृतशोषणपूर्वकानीतात्मा तत्त्वसंहारं शोषणादिकं जीवानुप्रवेशं च कृत्वा क्षमाद्युदयवृद्धिविभेदकृच्च भूत्वा क्षमादीनां तत्त्वानामुदयं संवत्सर-परिपाकवृद्धिमण्डभेदं च कृत्वा लिपिप्राणायामानन्तरं लिपीर्न्यस्येत्। पुनः कृतमनूदयतत्समीरायामासनन्यसनः मूर्त्यभिवाहनो भूत्वा मन्त्रोदयं मन्त्रप्राणायामं पीठन्यसनमूर्त्यावाहनं च कृत्वा दोर्न्यासदेहलिपितत्त्वनिजाणुवर्णादिन्यासकृत् करन्यासकृत् लिपितत्त्वानि निजमन्त्राक्षरन्यासादिकं षडध्वन्यासादिकं वा कृत्वा धिषणया आर्च्य मानसपूजां कृत्वा जपादि कुर्यात्।

**व्यापय्य मूलेन तलादि बाह्वो-**
**स्तदक्षराण्यङ्गुलिषु स्वक्लृप्त्या।**
**द्व्यङ्गुष्ठपूर्वासु तदङ्गकानि**
**न्यसेत् करन्यासदिगीरितैवम् ।। ६८ ।।**

तत्र करन्यासं विवृणोति – व्यापय्येति। बाह्वोस्तलादि तलपृष्ठपार्श्वेषु मूलेन व्यापय्य मूलाक्षराणि स्वक्लृप्त्याङ्गुलीषु न्यसेत्। द्व्यङ्गुष्ठपूर्वासु तत्तदङ्गकानि च न्यसेदिति करन्यासा ईरिताः।

**तत्त्वन्यासे कृते कुर्याद् यथाकामं समाहितः।**
**षडध्वन्यासविस्तारं मन्त्रन्यासं ततः परम् ॥ ६९॥**

देहन्यासे नियममाह – तत्त्वन्यासे इति। लिपितत्त्वन्यासे कृते सति यथाक्रमं षडध्वन्यासविस्तारं ततो मन्त्रन्यासं च समाहितमनाः कुर्यात्।

**शङ्खपूरणमाधाय गुरूदीरितरीतितः।**
**तथात्माराधनं पश्चादिज्यामारभतां विभोः ॥ ७०॥**

तन्त्रसमुच्चयोक्तविधिना शङ्खपूरणमात्माराधनं च कृत्वा देवस्य पूजामारभतामित्याह, शङ्खपूरणमिति।

**गुरुगणपतिपूजापूर्वमाधारशक्त्या-**
**द्युपरि यजतु धर्माधर्मसत्त्वादिपूर्वम्।**
**द्रुहिणतरणिकृष्णश्रीषु सूर्यादि चात्मा-**
**दि च निजनवशक्तीस्तत्समष्टिं च मन्त्री ॥ ७१॥**

पीठपूजामाह, गुर्विति। मन्त्रीति। तन्त्रसमुच्चयोक्तपूजामन्त्रज्ञ इत्यर्थः। द्रुहिणतरणिकृष्णश्रीषु गुरुगणपतिपूजाया अनन्तरमाधारशत्यदीनामुपरि धर्माधर्मसत्त्वादिपूर्वकं धर्मादिकमधर्मादिकं सत्त्वादिकं च पुनः सूर्यमण्डलादि पुनरात्मादि च ततो निजनिजनवशक्तीश्च तत्समष्टिं च यजतु।

**प्राङ्मण्डलेभ्यो नव शक्तयोऽन्ये-**
**षूर्ध्वं गुणाः शक्तित एव काळ्याम्।**
**प्राक्छक्तितोऽस्यां नवयोनिचक्र-**
**मूर्ध्वं समष्टेर्नव पीठयोगः ॥ ७२॥**

**पृथिव्यूर्ध्वं तु विद्याब्धिं रत्नद्वीपं सुमङ्गलम्।**
**मणिमण्डपमभ्यर्हेत् काल्यां कल्पद्रुमं पुनः॥**
**वाण्यादिष्वपि विद्याब्ध्यादियोगः कैश्चिदिष्यते ॥ ७३॥**

अन्येषु सूर्यादिमण्डलेभ्यः प्राक् नव शक्तयः स्युः। कास्यां नवशक्तित ऊर्ध्वमेव सत्त्वादिगुणाः मण्डलत्रयादिकं च, अस्यां काळ्यां शक्तितः प्राङ्नवयोनिचक्रं समष्टेरूर्ध्वं नवपीठयोगः नवानां पीठानां योगश्च स्यात् तत्समष्टिश्च। मन्त्रीति, पीठपूजायां केचन विशेषाः सूचिताः। यथा भद्रपदेः

"स्वगुरुं वामतोऽभ्यर्च्य दक्षिणे गणनायकम्।
बह्वौ कात्यायनीमीशे क्षेत्रपालमथार्चयेत्।।

आधारशक्तिं विद्याब्धिं रत्नद्वीपं सुमङ्गलम्।
मणिमण्डपसंयुक्तं कल्पद्रुममनन्तरम्।।

पश्चाद् यजेत धर्मादीन्नञ्पूर्वान् विदिशासु च।
दिशासु मध्येऽनन्तं च तन्मध्ये पङ्कजं यजेत्"।।

इत्यादि।

**विरक्तिः शान्तिरुत्प्रेक्षा संस्मृतिश्च महाद्युतिः।**
**संसृतिर्विरतिः सिद्धिरन्त्या ब्रह्मण्यनुग्रहा ।। ७४।।**

**प्रभूतां विमलां सारां समाराध्यां यजेद् रवौ।**
**परमादिसुखां पीठक्लृप्तेः प्राक् कोणमध्यगाः ।। ७५।।**

ब्रह्मादीनां नवशक्तीः क्रमेणाह – विरक्तिरित्यादि। रवौ पीठक्लृप्तेः धर्मादेः प्राक् प्रभूताद्याः पञ्चशक्तीः कोणमध्यगाश्च यजेत्। एतत् सामान्यपीठदधिकम-वगन्तव्यम्।

**दीप्ता सूक्ष्मा जया भद्रा विभूतिर्विमला रवौ।**
**अमोघा विद्युता चेति नवमी सर्वसिद्धिदा ।। ७६।।**

**लक्ष्मीः शब्दनिधिः सर्वकामदा प्रीतिवर्धनी।**
**यशस्करी शान्तिदा श्रीदे पुष्टिस्तुष्टिरिष्टदा ।। ७७।।**

पुनः स्वकाले दीप्ताद्या नव शक्तयः स्यु। श्रीदे लक्ष्म्याद्यः।

**विमलोत्कर्षिणी ज्ञाना क्रिया योगा च पञ्चमी।**
**देवकीनन्दने प्रह्वी सत्येशानुग्रहा क्रमात् ।। ७८।।**

कृष्णे विमलाद्याः।

**मेधा प्रज्ञा प्रभा विद्या धीर्धृतिस्मृतिबुद्धयः।**
**विश्वेश्वरी सरस्वत्यां समुक्ता नव शक्तयः ।। ७९।।**

सरस्वत्यां मेधाद्याः।

**विभूतिरुन्नतिः कान्तिर्हृष्टिः कीर्तिश्च सन्नतिः।**
**जुष्टिरुकृष्टिर्ऋद्धिश्च क्षीरोददुहितर्यपि ।। ८०।।**

क्षीरोददुहितरि श्रियि विभूत्याद्याः।

**जया च विजयोमायामजिता चापराजिता।**
**नित्या विलासिनी दोग्ध्री ततोऽघोरा च मङ्गला ।। ८१।।**

उमायां जयाद्याः।

**कृष्णा विघ्ना मूकाऽथ जम्भनी स्तम्भनी महामन्दा।**
**अथ मलिनी भूतिघ्नी ज्येष्ठायां दुर्मुखी नवमी ।। ८२।।**

ज्येष्ठायां कृष्णाद्याः।

**"स्वगुरून् वामतेऽभ्यर्च्य दक्षिणे गणनायकम्।**
**वह्नौ कात्यायनीमीशे क्षेत्रपालमथार्चयेत्।।**

**आधारशक्तिं विद्याब्धिं रत्नद्वीपं सुमङ्गलम्।**
**मणिमण्डपमप्यर्हेत् कल्पद्रुममनन्तरम्।।**



**धर्मादीनप्यधर्मादीन् विदिशासुदिशासु च।**

**मध्येऽनन्तं च तन्मध्ये पङ्कजं प्रयजेदिति।।"**

**इच्छा ज्ञाना क्रिया काळ्यां कामिनी कामदायिनी।**
**रती रतिप्रियाऽनन्ता नवमी च मनोन्मनी ।। ८३।।**

काळ्यामिच्छाद्याः।

**प्रागादिदिक्षु मध्ये च सर्वेषु नव शक्तयः।**
**दिग्वदिक्षु च मध्ये च संपूज्या दारुकद्विषि ।। ८४।।**

तत्र सर्वत्र प्रागादिदिक्षु मध्ये च क्रमान्नव शक्तयः स्युः। दारुकद्विषि काळ्यां दिग्विदिक्षु मध्ये च संपूज्याः।

**शैव्यो वा वीरजननीषूमायां क्षेत्रपेऽपि च।**
**वीरादिषु तु गौर्या वा तीव्राद्यास्तु गणेश्वरे ।। ८५।।**

वीरजननीषूमायां क्षेत्रपेऽपि शैव्यो वा नव शक्तयः। वीरादिषु तु गौर्या गौर्यामुक्ता वा; गणेश्वरे तीव्राद्या एव।

**नतिं सर्वात्मसंयोगयोगपद्मेति चोच्चरन्।**
**पीठात्मने नम इति के ध्रुवादिः समष्ठ्यणुः ।। ८६।।**

अथ ब्रह्मादिषु समष्टिमन्त्रान् क्रमेणाहः – नतिमित्यादि। कृष्णश्रियोर्ब्राह्मः समष्टिमन्त्रः। अथेति विकल्पार्थः वैष्णवो वेत्यर्थः।

**दिवाकरे चतुर्थ्यन्तं ब्रह्मविष्णुशिवात्मकम्।**
**सौरं चोक्त्वा वदेद् भूयो योगपीठात्मने नमः ।। ८७।।**

गौर्यां यदा शैव्यो नवशक्तयो गृह्यन्ते, तदा शैव एव समष्टिमन्त्रः।

**ओं सर्वशक्तिकमलासनाय नम इत्ययम्।**
**मन्त्रो वैश्रवणे कृष्णश्रियोर्ब्राह्मोऽथ वैष्णवः ।। ८८।।**

**ऐंवर्णाब्जासनायेति सरस्वत्यां नमोऽन्वितम्।**
**शैवो गौर्यां यदा शैव्यो गृह्यन्ते नव शक्तयः ।। ८९ ।।**

**कुबेरोक्तो जयाद्यश्चेदग्रजायामपि त्वयम्।**
**प्रेतासनाय नम इत्ययं काल्यां यथागमम् ।। ९० ।।**

अग्रजायां अजया शक्त्या उपलक्षित आद्यः प्रणवः प्रणवानन्तरं भुवनेश्वर्या वियोज्यते चेत् कुबेरोक्त एव समष्टिमन्त्र इत्यर्थः। काळ्यां यथागममिति। "ओं सर्वशक्तिमयाय ब्रह्मविष्णुशिवात्मकाय प्रेतासनाय नमः" इति समष्टिमन्त्र इत्यर्थः।

**कारञ्जरकोल्हारकचोहारौड्याणमालेयम्।**
**सकुलान्धकजालन्धरदेवीकोट्टं च पूर्णगिरिम् ।। ९१ ।।**

**दिग्विदिक्ष्वष्ट पीठानि भैरव्यामन्तरन्तिमम्।**
**तस्मिन् पीठे स्वयं देवीं परितोऽष्टसु मातरः ।। ९२ ।।**

भैरव्यां दिग्विदिक्षु कारञ्जराद्यष्टपीठानि। पुनरन्तरन्तिमं पूर्णगिरिपीठं तस्मिन् पीठे स्वयं देवी स्यात्। परितोऽष्टसु पीठेषु मातरः स्युः।

**कुलपद्मासनायेति नत्यन्तो मातृषु स्मृतः।**
**क्षेत्रपालेप्ययं प्रायः पीठतमन्त्रा इतीरिताः ।। ९३ ।।**

मातृषु क्षेत्रपालेऽपि नत्यन्तः कुलपद्मासनायेति समष्टिमन्त्रः स्मृतः। इति प्रायः पीठमन्त्रा ईरिताः।

**जलगन्धादिभिः पीठमिष्ट्वाऽर्घ्यं प्रार्घ्य शक्तये।**
**तारोपचारमूलोक्त्याऽऽवाह्य[1] मुद्राश्च दर्शयेत् ।। ९४ ।।**

१. 'बाह्यमुद्राश्च' ग.

क्रियारीतिमाह – जलगन्धादिभिरिति। इति जलगन्धादिभिः पीठमिष्ट्वा पीठशक्तयेऽर्घ्यं प्राप्र्य तारेपचारमूलोक्त्या सह तां तां मूर्तिमावाह्य मुद्राश्च दर्शयेत्।

**तारादिव्याहृतीर्व्यस्ताः समस्ताश्च पृथग्वदन्[1]।**
**ज्येष्ठीमावाहयामीति ज्येष्ठायां योजयेत् बुधः ।। ९५।।**

ज्येष्ठायामावाहने तारादि यथा भवति तथा व्यस्ताः समस्ताश्च व्याहृतीः पृथग्वदन् ज्येष्ठीमावाहयामीति योजयेत्। बुध इति 'ओं भूः ज्येष्ठीमोमावाहयामि' इति मन्त्रज्ञ इत्यर्थः।

**लिपित्तत्त्वाणुविन्यासैः सकलीकृत्य तं प्रभुम्।**
**षडध्वादियुतैर्वाऽपि पुनस्तं चिन्तयेत् सुधीः ।। ९६।।**

पुनः सकलीकृत्य ध्यायेदित्याह – लिपीति।

**जटामकुटमण्डितो जयति दण्डकुण्डीस्त्रुव-**
**स्त्रुचं च करपङ्कजैररुणपङ्कजाभो वहन्।**
**द्विलोचनचतुर्मुखोऽरुणसरोजबद्धासनो**
**लसत्सकलभूषणः सकलदिव्यवन्द्यो[2] विधिः ।। ९७।।**

**अरुणसरोरुहसंस्थस्त्रिदृगरुणोऽरुणसरोजयुगळधरः।**
**कलिताभयवरदो[3] द्युतिबिम्बोऽमितभूषणोऽवतु न इनः ।। ९८।।**

**नानारत्नलसिद्विचित्रमकुटो दोर्भ्यां गदाम्भोरुहौ**
**विभ्राणोऽद्भुतकुण्डलोर्मिवलयग्रैवेयकाद्युज्ज्वलः।**
**किञ्चिद्ध्रस्वभुजाङ्घ्रियुग् धृतदुकूलाग्र्योऽधिरा[4]जोचिते**

---

१. 'वदेत्' च. २. 'लोक' घ. ३. 'वरदधरो द्युति' ङ. ४. 'अधिराजार्चिते' क

पीठे वैश्रवणः स्थितो जयति पीनात्माऽऽवृतः स्वानुगैः ।। ९९।।

कृष्णो नः शिखिपिञ्छसंयत[1]कचो बालाकृतिः कर्णयो-
स्तन्मुद्रामकरोज्ज्वलो लकुटकं वक्रं वहन् दक्षिणे।
दोर्वामं सदरं कटौ विनिदधल्लम्बाग्रमर्धोरुकं
बिभ्रद्दीप्तविभूषणः सुलळितो रक्षेत् स्थितो गोव्रजे ।। १००।।

हंसारूढा दरहसितहारेन्दुकुन्दावदाता
वाणी मन्दस्मितयुतमुखी मौलिबद्धेन्दुरेखा।
विद्यावीणामृतमयघटाक्षस्रगादीप्तहस्ता
शुभ्राब्जस्था भवदभिमतप्राप्तये भारती स्यात् ।। १०१।।

भूयाद् भूयो द्विपद्माभयवरदकरा तप्तकार्तास्वराभा
रत्नौघाबद्धमौलिर्विमलतरदुकूलार्तवालेपनाभ्याम्[2]।
नानाकल्पाभिरामा स्मितमधुरमुखी सर्वगीर्वाणवन्द्या
पद्माक्षी पद्मनाभोरसि कृतवसतिः पद्मगा [3]श्रीः श्रिये [4]वः ।। १०२।।

उद्यद्भास्वत्समाभां विजितनवजपामिन्दुखण्डावनद्ध-
द्योतन्मौलिं त्रिनेत्रां विविधमणिलसत्कुण्डलां पद्मगां च।
हारग्रैवेयकाञ्चीगुणमणिवलयाद्यैर्विचित्राम्बराढ्या-
मम्बां पाशाङ्कुशेष्टाभयकरकमलामम्बिकां तां नमामि ।। १०३।।

भुजगयमितकेशा पाटलीमालयाऽऽढ्या

१. 'संयुत' च पाठः। २. 'द्या' ख. घ, च. छ. ३. 'श्रीर्भवेन्नः' घ. ४. 'नः' ख.ग. च. छ.

**कुमुदकुसुमचूडा कुण्टलोद्दीप्तकर्णा।**
**नवजलधरवर्णाऽऽजङ्घवस्त्रा कराभ्या-**
**मभयकटिनिधानोल्लासिनी काळकर्णी[1] ।। १०४।।**

**अञ्जनाचलनिभा त्रिलोचना**
**सेन्दुखण्डविलसत्कपर्दिका।**
**रक्तपट्टपरिधायिनी चतु-**
**श्चारुदंष्ट्रपरिशोभितानना ।। १०५।।**

**हारनूपुरमहार्हकुण्डला-**
**द्युज्ज्वला घुसृणरञ्जितस्तना।**
**प्रेतरूढगुणसत्कपालिनी[2]**
**खड्गचर्म धृदि[3]हास्तु भैरवी ।। १०६।।**

**मृगटङ्कवराभीतिकरो वीरास्त्रिलोचनः।**
**नागोपवीताभरणः श्वेतचर्माम्बरो भवेत् ।। १०७।।**

**गजास्यमेकदन्तं च त्रिनेत्रं नागभूषणम्।**
**कनकाभं करासक्तपाशाङ्कुशवरं तथा ।।१०८।।**

**भक्ष्यं च बिभ्रतं देवं ह्रस्वपादकरद्वयम्।**
**शुण्डाग्रन्यस्तचषकं महाकायं विचिन्तयेत् ।। १०९।।**

**दण्डं कमण्डलुं बिभ्रत्यक्षसूत्रमथाङ्कुशम्।**
**सुवर्णवर्णा ब्रह्माणी कृष्णाजिनधरा भवेत् ।। ११०।।**

**शूलं परश्वधं क्षुद्र[4]दुन्दुभिं नृकरोटिकाम्।**

१ 'कण्ठी' च. २ 'कलापिनी' ङ. ३. 'कृदि' च. पाठः
४. 'क्षुद्रं दु' घ.

बिभ्रतीमभ्रशुभ्राभां स्मरेन्माहेश्वरीमपि ।। १११।।

अङ्कुशं दण्डखट्वाङ्गपाशांश्च दधतीं भुजैः।
ध्यायेत् सिन्दूरसङ्काशां कौमारीं शक्तिमालिकाम् ।। ११२।।

[1]चक्रघण्टापताकाख्यशङ्खराजच्चतुर्भुजाम्।
[2]कळायश्यामळां ध्यायेद् वैष्णवीं पीतवाससम् ।। ११३।।

मुसलासिलसद्घण्डाहलोद्यत्करपङ्कजाम्।
गदावरदसंयुक्तां वाराहीं नीरदप्रभाम् ।। ११४।।

अङ्कुशं तोमरं वज्रं चक्रं च दधतीं शुभाम्।
इन्द्रोपलाभामिन्द्राणीं स्मरेदुज्ज्वलभूषणाम् ।। ११५।।

शूलासिनृशिरोराजत्कपालविलसद्भुजाम्।
मुण्डस्रङ्मण्डितां च[3]ण्डां [4]चामुण्डामपि चिन्तयेत् ।। ११६।।

पद्मस्था वीरभद्राद्या ध्यातव्या नव धीमता।
प्रकारान्तमेतेषां मृग्यं तन्त्रान्तरेष्वपि ।। ११७।।

कपालं च त्रिशूलं च पाशं [5]डमरुकं दधत्।
क्षेत्रपोऽञ्जनसङ्काशो ज्वलितोर्ध्वशिरोरुहः ।। ११८।।

[6]स्पष्टदंष्ट्रो महाकायो रक्ताकल्पो दिगम्बरः।
सौवर्णकिङ्किणीदीप्तो [7]हेमपीठा[8]म्बुजे स्थितः ।। ११९।।

एवं ध्यात्वाऽर्चितं पीठमासनं विनिवेदयेत्।
साञ्जलिः स्वागतं ब्रूयात् प्रदद्या[9]च्चोपचारकान् ।। १२०।।

१ 'चक्रं घण्डा' घ. २ 'कालाय' ङ.च. ३. 'चण्डी' ख.ग.घ.ङ.च.छ. ४. 'चामुण्डी' घ. ५. 'दमरुकं' च. ६. 'स्वेष्ट' च. ७. 'हैम' घ. ८. 'जीस्थतः' छ. ९. 'हार' घ. पाठः

ब्रह्मादीनां ध्यानं पृथक् पृथगाह – जटामकुटेति। ध्यानश्लोकानामर्थं ग्रन्थगौरवभयाद् वयं न ब्रूमः ।

**दद्यादिहार्घ्यादि विरिञ्चलक्ष्म्योः**
**शेषेषु पाद्याद्युपचार[1]जातम्।**
**कृष्णाग्रजावाक्षु तथाऽन्यथा वा**
**ततः प्रकुर्वीत च विग्रहेज्याम् ।। १२१।।**

क्रियाशेषमाह – एवमिति। एवमुक्तप्रकारेण ध्यात्वा प्रागर्चितं पीठमासनत्वेन विनिवेदयेत्। पुनः साञ्जलिः स्वागतमिति ब्रूयात्। उपचारकान् प्रदद्याच्च।

**तारोपचारमूलाद्या न्यस्तमन्त्रा यथाक्रमम्।**
**भूषणायुधपर्यन्ता मनवो विग्रहार्चने ।। १२२।।**

इह विरिञ्चलक्ष्म्योरुपचारजातमर्घ्यादि दद्यात्। शेषेषु पाद्यादि कृष्णाग्रजावाक्षु तथा वान्यथा अर्घ्यादि वा दद्यात्। ततो विग्रहेज्यां देवस्य विग्रहगतां पूजां प्रकुर्वीत।

**परिवारप्रसरणं स्नानारम्भे विधीयते।**
**स्नानाद्यप्यङ्गमूर्तिभ्यः सर्वे पूज्या जलादिभिः ।। १२३।।**

परिवारप्रसरणं स्नानारम्भे स्नानात् प्राक् कुर्यात्। अङ्गमूर्तिभ्यः अङ्गेभ्यो मूर्तिभ्यश्च स्नानाद्यपि दद्यात्। पुनः सर्वे परिवारा जलादिभिः पूज्याः।

**स्यादङ्गमूर्तिलोके शास्त्राण्यावरणमखिलदेवेषु।**
**काळ्यां तु मूर्त्यनन्तरमङ्गान्येवं क्रमः प्रोक्तः ।। १२४।।**

अखिलदेवेषु अङ्गमूर्तिलोकेशास्त्राणि स्वाङ्गानि स्वमूर्तयः इन्द्राद्या बज्राद्या आवरणं स्यात्। काळ्यां तु मूर्त्यनन्तरमेवाङ्गानि। एवं सर्वत्र क्रमः प्रोक्तः।

१. 'हार' घ. पाठः

**प्रागादिदिक्षु हृदयाद्यनलादिकोणे-**
**ष्वस्त्रं पुरोऽक्षि च पितामहकृष्णमासु।**
**अग्नीशनैर्ऋत[1]मरुत्सु हृदादि शेषे-**
**ष्वग्रेऽक्षि पूजयतु दिक्षु ततः स्वम[2]न्त्रम् ।। १२५।।**

तत्राङ्गपरिवारे दिग्भागमाह – प्रागादीति। पितामहकृष्णमासु प्रागादिदिक्षु हृदयादिचतुष्कं अनलादिकोणेष्वस्त्रं पुरोभागेऽक्षि च पूजयतु। शेषेषु अग्नीशनैऋर्ततमरुत्सु हृदयादिचतुष्कम्; अग्रे अक्षि, ततो दिक्षु स्वमन्त्रं च पूजयतु।

**वासुदेवः सङ्कर्षणः प्रद्युम्नश्चानिरुद्धकः।**
**दिक्षु कोणेषु शान्तिः श्रीः सरस्वत्यप्यजे रतिः ।। १२६।।**

मूर्तिपरिवारान् क्रमेणाह – वासुदेव इति। अजे दिक्षु वासुदेवादयः कोणेषु शान्त्यादयः।

**प्रागादिषु ग्रहाः सूर्ये स्युः सोमाङ्गारकादयः।**
**सौम्या वा दिक्षु चत्वारो विदिक्षूग्रा यथाक्रमम् ।। १२७।।**

सूर्ये सोमाङ्गारकबुधगुरुशुक्रमन्दराहुकेतवो दिक्षु स्युः। पूर्वादिचतुर्दिक्षु सोमबुधगुरुशुक्राः सौम्याः, विदिक्षु कुजमन्दराहुकेतव उग्रा इति वा क्रमः।

**भद्रौ च मणिपूर्णादिकौ ततश्चेलिमालिचिबिकुण्डलिनौ।**
**दिक्षु विदिक्षु नरेन्द्रचरे[3]न्द्रहयग्रीव[4]कधृतराष्ट्रा धनदे।। १२८।।**

धनदे दिक्षु मणिपूर्णादिकौ भद्रौ माणिभद्रः पूर्णभद्रश्च चेलिमाली चिबिकुण्डली च। विदिक्षु नरेन्द्रादय श्चत्वारः।

---

१. 'नैर्ऋति' च. २. 'स्वमस्त्रम्' घ. ङ. च. छ. ३. 'वरेन्द्र' ख. 'हयग्रीवक' ग. ४. 'ग्रीव' ङ.

**स्युर्वासुदेवबलभद्रौ प्रद्युम्नोऽनिरुद्ध आशासु हरौ।**
**व्याशासु रुक्मिणी स्युरथ सत्यभामा च लक्षणा जाम्बवती ॥ १२९॥**

**योगा सत्याऽथ विमला ज्ञाना बुद्धिः स्मृतिः क्रमात्।**
**मेधा प्रज्ञां च भारत्यां प्रागाद्या अष्ट शक्तयः ॥ १३०॥**

हरौ कृष्णे आशासु वासुदेवादयः, व्याशासु विदिक्षु रुक्मिण्यादयः भारत्यां योगाद्याः प्रागाद्या अष्टशक्तयः।

**रमायां वासुदेवाद्या दिक्षु कोणेषु वारणाः[1]।**
**दमकः शमक[2]श्चैव गुग्गुलु[3]श्च कुरण्डकः ॥ २३१॥**

रमायां दिक्षु वासुदेवाद्याः कोणेषु दमकाद्या वारणा गजाः स्युः।

**अनङ्गरूपा मदनाऽनङ्गपूर्वा तथाऽऽतुरा।**
**तथा मदनवेगा च ततो भुवनपालिका ॥ १३२॥**

**स्यात् सर्वाशिशिराऽनङ्गवेदनाऽनङ्गमेखला।**
**दूत्यः प्रागादिदिक्षु स्युरुमायां मातरोऽथवा ॥ २३३॥**

उमायां प्रागादिदिक्षु अनङ्गरूपाद्या मातरो वा स्युः।

**ज्येष्ठायां शक्तयः पञ्च चतुर्दिक्षूपरीश्वरे।**
**[4]वशिनीमपि कामेशीं मोदिनीं विमलां क्रमात्॥ १३४॥**

**अरुणां च महायक्षीं तथा सर्वेश्वरीमपि।**
**[5]कौलिनीमर्चयेत् काल्यामादिवर्गैः सहादितः ॥ २३५॥**

---

१. 'वारुणाः' घ. २. 'शलक' ग.च.छ. 'शलल' घ. ३. 'गुल्गुलु' ग.ङ. पाठः। ४. 'वाशिनीमपि' च. ५. 'कालिनी' ग.च.छ.

ज्येष्ठायां सर्वलोकाद्याः पञ्च शक्तयः चतुर्दिक्षु; उपरिगताः ईश्वरे ईशाने च। काळ्यां वशिन्याद्या अष्टशक्तयः आदिवर्गैः स्वराद्यष्टवर्गैः सहादिता-ऽङ्गावरणात् पूर्वमर्चयेत्।

**ब्रह्माण्याद्या वीरभद्रस्य दिक्षु ब्रह्माण्याः स्युर्वीरभद्रोऽथ सप्त।**
**माहेश्याद्याश्चैवमन्येषु षट्सु ग्राह्यास्त्वष्टौ स्वेतरा मूर्तयश्च[1] ।। २३६ ।।**

वीरभद्रस्याष्टदिक्षु ब्रह्माण्याद्या अष्टौ स्युः; ब्रह्माण्यास्तु वीरभद्र पूर्वम्। अथ माहेश्याद्याः सप्त च। अन्येषु षट्स्वेवमेव। स्वेतराः स्वस्मादितरा अष्टौ मूर्तयो ग्राह्याः स्युः।

**हेतुकास्त्रिपुरान्तश्चाप्याग्निवेताल एव[2] च।**
**[3]अग्निजिह्वोऽग्निकल्पश्च कराळश्चैकपादकः।**
**भीमरूपोऽष्टदिक्ष्वेते क्षेत्रपालेऽष्ट मूर्तयः ।। २३७ ।।**

क्षेत्रपाले हेतुकादयोऽष्टमूर्तयः स्युः।

**सूर्यवाग्भैरवीगौरीष्वस्ति मातृभिरावृतिः।**
**तृतीया स्यान्महालक्ष्मीरष्टमी मिहिरेऽरुणः ।। १३८ ।।**

सूर्यवाग् भैरवीगौरीषु मातृभिस्तृतीया आवृतिरस्ति। अस्यामावृतौ महालक्ष्मीरष्टमी स्यात्।

मिहिरेऽरुणश्च।

**वलाकी विमला लक्ष्म्यां कमला वनमालिका।**

१. 'स्यु' घ.ग.घ.च.छ. २. 'जिह्वकौ' ग.च.छ. ३. 'कालाक्षोऽथ' कराळश्चाप्येकपादस्तु सप्तमः। 'भी' च.छ. 'अर्धमिदं' 'घ' पाठे न दृश्यते।

**विभीषिकां मालिका च शाङ्करी वसुमालिका॥ १३९॥**

**गौर्यामावृतिरन्या वा हृल्लेखाद्यास्तु शक्तयः।**
**मूर्ध्न्यैन्द्रयाम्यवरुणसौम्येष्वर्च्याः[1] क्रमादथ॥ २४०॥**

लक्ष्म्यां वलाकाद्यावृतिस्तृतीया स्यात्। गौर्यां पूर्वोक्तादन्या वा आवृतिः स्यात्। तत्र हृल्लेखाद्याः शक्तयो मूर्धादिपञ्चस्थानेषु अर्च्याः। एषा प्रथमावृतिः।

**इष्ट्वाङ्गान्यथ गायत्रीं[2] सावित्रीं च सरस्वतीम्।**
**प्राग्रक्षोवायुकोणेषु षट्कोणस्य तदावृतौ ॥ १४१॥**

**ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रोऽग्निवरु[3]णेशाश्रिषु क्रमात्।**
**चतुर्थी त्वावृतिरियं[4] मातृभिः स्यादुदीरिता ॥ १४२॥**

अथाङ्गानि द्वितीयावृतिः स्यात् तेन षट्कोणस्य प्राग्रक्षोवायुकोणेषु गायत्र्याद्यास्तिस्रः तदावृतावेव अग्निवारुणैशाश्रीषु ब्रह्माद्यास्त्रिमूर्तयश्च स्युः। मातृभिश्चतुर्थ्यावृतिश्च स्यात्।

**शङ्खपद्मनिधी श्रीदे क्रमाद्दक्षिणवामयोः।**
**मायाग्नी तु तयोर्बीजं वैनतेयोऽग्रतो हरौ ॥ १४३॥**

श्रीदे मूर्त्यावारणानन्तरं दक्षिणवामयोः शङ्खपुष्प[5]निधी स्याताम्। तयोस्तु मायाग्नी शक्तिरग्निबीजं च।

**काल्यां तु मातरः स्वस्वभैरवैः सह पीठगाः।**
**असिताङ्गो रुरुश्चण्डः क्रोधीशोन्मत्तकौ[6] परः॥ १४४॥**
**कपाली भीषणश्चैव संहारश्चाष्टभैरवः[7]।**

१. 'र्घ्याः' ग.। २. 'गायत्री सावत्री च सरस्वती' ख.ग.च.छ. ३. 'वारुणैशा' ग.घ.च.छ.। ४. 'रिह' घ.च.छ. पाठः। ५. मूले 'पद्म' इति पाठः। ६. 'त्तयोः परः' ख.ग.घ.च.छ.। ७. 'भैरवाः' ख.ग.घ.ङ.च.छ.

**तेषां ह्रस्वाष्टकं बीजं मातृणामितराष्टकम्।। १४५।।**

काळ्यां तु मातरः स्वस्वभैरवैः सह पीठगाः पूर्वोक्तपीठेषु स्थिताम् असिताङ्गादयो भैरवाः तेषां ह्रस्वाष्टकं बीजं मातृणामिताराष्टकं च बीजं स्यात्।

**विष्वक्सेनो विधियदुपयो राजराजे च शुभ्र-**
**स्तेजश्चण्डोऽर्यमणि सुभगा पुष्पधारिण्युत स्यात्।**
**गौर्यां लक्ष्म्यां धृतिरथ मतिर्वाचि चण्डादिदासी**
**ज्येष्ठायां दारुकजिति पुनः शेषिका शेषभुक्[१] स्यात्।। १४६।।**

निर्माल्यधारिणमाह विष्वक्सेन इति – विधियदुपयोर्ब्रह्मकृष्णयोर्विष्वक्सेनो निर्माल्यभुक् स्यात्। राजराजे वैश्रवणे शुभ्रः, अर्यमणि तेजश्चण्डः गौर्यां सुभगा वा पुष्पधारिणी वा लक्ष्म्यां धृतिः, वाचि सरस्वत्यां मतिः ज्येष्ठायां चण्डदासी, दारुकजिति शेषिका च।

**मातृषु च चण्डसेना क्षेत्रपतौ क्षेत्रचण्डश्च।**
**परिवारशेषभुक्ष्विह तन्त्रविदां सन्ति मतभेदाः।। १४७।।**

मातृषु चण्डसेना, क्षेत्रपतौ क्षेत्रचण्डश्च शेषभुक् स्यात्। इह परिवारशेषभुक्षु तन्त्रविदां मतभेदाः सन्ति।

**विग्रहावरणपूजनान्ततः केवलं तमभिपूज्य किञ्चन।**
**पाद्यकाद्यपि समर्प्य तत्पुरः स्वानयेद् वहु निवेद्यमुज्ज्वलम्।।**
**१४८।।**

क्रियाशेषमाह – विग्रहेति। विग्रहावरणपूजान्ते प्रणवेन देवे परिवारान् योजयित्वा केवलं तं किञ्चनाभिपूज्य पाद्यार्घ्याचमनीयानि समर्प्य तत्पुरोभागे कदलीफलोपदंशादिभिः उज्ज्वलं बहु निवेद्यं स्थापयेत्।

१. 'शेषभाक्' च.।

**निवेद्य गुरुनिर्दिष्टदिशा द्वारं पिधाय च।**
**कृत्वा होमं बलिं चापि समाचम्यान्तराविशेत्।। १४९**

गुरुनिर्द्दिष्टदिशा तन्त्रसमुच्चयोक्तमार्गेण निवेद्य द्वारं पिधाय पूजाहोमं बलिं च कृत्वा समाचम्यान्तराविशेत्।

**विसृज्य तन्निबेद्यान्नं दत्त्वा निर्माल्यधारिणे।**
**गण्डूषादि समर्प्याथ विधिवत्परिपूजयेत्।। १५०।।**

तन्निवेद्यान्नं विसृज्य निर्माल्यधारिणे निबेद्यम्; अथ गण्डूषादि समर्प्य विधिवत् परिपूजयेत्।

**पुष्पाञ्जलिजपादीनि कृत्वा ब्रह्मार्पणं चरेत्।**
**प्रसन्नार्घ्यं प्रदायाथ प्रोक्षेत् तीर्थजलैः क्रमात्।। १५१।।**

अथ पुष्पाञ्जलिजपादीनि कृत्वा ब्रह्मार्पणं चरेत्। पुनः प्रसन्नार्घ्यं प्रदाय सर्वेषां प्रोक्षेच्य।

**दत्त्वार्घ्यमवसानीयं लयाङ्गादि विधाय[१] च।**
**तालत्रयादिनाऽऽरक्ष्य प्राणायामादिकं चरेत्।। १५२।।**

अवसानीयार्घ्यं दत्त्वा लयाङ्गादीनि विधाय तमारक्ष्य प्राणायामादि चरेत्।

**पृथिव्यूर्ध्वं तु विद्याब्धिं रत्नद्वीपं सुमङ्गलम्।**
**मणिमण्डपमभ्यर्हेत् काल्यां कल्पद्रुमं पुनः।। १५३।।**

**वाण्यादिष्वपि विद्या[२]ब्ध्यादियोगः कैश्चिदिष्यते।**
**सूर्ये प्रसन्नपूजायां केचिदर्घ्यं प्रचक्षते।। १५४।।**

काळ्यां प्राङ् मन्त्रिपदेन सूचितं विशेषं सांप्रतमाह – पृथिव्यूर्ध्वमिति।

१. 'विधाय तम्' ग.घ. १. 'विद्याब्धियोगः कैश्चिदिहेष्यते' घ. पाठः।

वाण्यादिष्वपि कैश्चिद् विद्याब्धियोग इष्यते। सूर्ये प्रसन्नपूजायां केचिदर्घ्यं च कर्तव्यमिति प्रचक्षते।

इति शेषसमुच्चये तृतीय पटलः